

Б. Романюк, І. Романюк

ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ НА НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЯХ У ПАРАФІЯХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Східне Поділля середини ХІХ – початку ХХ ст., незважаючи на різні катаклізми історії, залишалось важливим осередком духовного та культурного життя не лише Правобережжя, але й всієї України.

Церковне життя Східного Поділля – надзвичайно важлива, складна, насичена подіями сторінка історії духовного життя подолян. Це не просто період в житті церкви. Це час боротьби і становлення за свою національну мову, звичаї, культуру.

Проблеми організації духовно-церковного життя за народними традиціями завжди привертала до себе увагу дослідників. Лише за останні 10 – 15 років з'явився цілий ряд праць з даної проблематики.

Цікавими і змістовними є роботи Л. Баженова [1], А. Зінченка [2], А. Лисого [3]. Окремі аспекти досліджуваної проблеми у своїх працях розглядали А. Опря [4], А. Гудзевич, В. Поліщук, С. Кращенко [5], Є. Василів [6] та інші.

Важливим джерелом стали „Подольские епархиальные ведомости”, які періодично видавались з 1862 р. і до початку ХХ ст. Надалі їх змінює тижневик подільської єпархії „Православная Подолия” і „Подолия”, який виходив до 1917 р. Ці видання широкомасштабно висвітлювали події як українського, так і подільського церковного життя. Крім того, до визначних подій видавались окремі праці та збірники. Так, до сторіччя святкування подільської єпархії було видано книгу „Святкування сторіччя подільської єпархії” [7].

Проте аналіз джерел і літератури засвідчує, що досліджувана проблема ще не стала темою спеціального дослідження.

Метою нашої статті є з'ясування ролі прогресивно-свідомого духівництва в організації духовно-церковного життя на національних засадах і традиціях. Об'єктом виступає саме духовно-церковне життя на Поділлі в ХІХ ст.

Обґрунтовуючи виклад основного матеріалу статті, зазначимо, що у глибинах церковно-обрядового побуту простого народу, в середовищі національно-свідомого духівництва зароджувалась потреба в організації духовно-церковного життя на національних засадах. Органічні процеси народного й національного самоусвідомлення, які спостерігались в другій половині ХІХ ст., не могли не захопити кращу частину святенництва краю. Подільські священники детально вивчали народні традиції церковного життя, присвячували їм десятки публікацій, зокрема й на сторінках губернських „Подільських епархиальних відомостей”.

До ХІХ ст. в церквах Поділля зберігалась старовинна українська орфоєпія. Саме тут належну роль слід відвести поодиноким духовникам Київської митрополії. Вони своїми проповідями рідною мовою виховували в народі моральні чесноти, свідому релігійність. Деякі з них зуміли свої проповіді – казання опублікувати. Першість серед них належить Василеві Гречулевичу – священику парафії с. Ганнополя на Тульчинщині.

У 1849 р. у Санкт-Петербурзі побачила світ його перша книжка-проповідь. В передмові до неї письменник підкреслював цінність звернення до народу його рідною мовою.

Виступи Гречулевича українською мовою були популярні серед українського люду навіть наприкінці XIX ст. Перша збірка проповідей В. Гречулевича привернула до себе увагу П. Куліша. друга збірка його проповідей була видана у Петербурзі під назвою „Проповеди на малороссийском языке” [3, 57]. Матеріали до життєпису В. Гречулевича були зібрані відомим українським істориком, публіцистом, професором Олександром Лотоцьким [8, 76].

О. Лотоцький, проводячи в с. Білоусівці на Тульчинщині просвітницьку роботу, читав у парафіяльній школі, відновленій його батьком, серед інших книжок також і проповіді В. Гречулевича, який був священиком недалеко, за декілька кілометрів від Білоусівки у Ганнополі й мав неабияку шану серед людей. О. Лотоцький у спогадах розповідає, що українська стихія у священницьких родинх Поділля пульсувала цілком природним життям. „Українська стихія, – згадає Лотоцький, – була надто натуральною, безперечною річчю, щоб над нею роздумувати”. Українська мова була виключно мовою спілкування і в нас, і в зносинах із стороннім оточення”.

Шаргородська бурса, в якій навчався О. Лотоцький, з погляду національного мала суто український характер, щоправда, як зазначав сам автор він був стихійним і тримався „самою національною інерцією”.

Духовні семінарії значно більшою мірою зберігали українську атмосферу, ніж гімназії. Взагалі духовно-учбових закладів на Поділлі було не досить багато: Подільська духовна семінарія, 4 чоловічих духовних училища, 2 жіночих духовних училища, кілька чоловічих заштатних монастирів і жіночих, не рахуючи церковно-вчительських шкіл і бурс [9, 23]. Серед педагогічного персоналу подільської семінарії важко не помітити постать Митрофана Симашкевича – „талановитого і спритного подоляка”. „Подольские епархиальные ведомости” опублікували чималу кількість його етнографічних записів, серед яких знаходимо і релігійні вірування.

Навколо Симашкевича гуртувалися ентузіасти – дослідники рідного краю, серед яких „вірний українській ідеї Юхим Сіцінський”. Він відігравав значну роль у духовному самоусвідомленні подолян. У 1889 р. Сіцінський прийняв сан священика й переїхав до Кам’яця-Подільського. Тут він редагував „Подольские епархиальные ведомости”, заснував у Кам’яці історично-археологічне товариство і при ньому церковно-історичний музей. Під його керівництвом була написана праця „Приходы и церкви Подольской епархии” (1901 р.), за свою українську культурно-національну діяльність Сіцінський мав постійні конфлікти з церквою і цивільною владою.

Свідченням певної тенденції в поверненні Церкві національних форм став підручник для недільних шкіл „Свята історіяка з катехізисом”. Підготував його письменник і етнограф, подолянин Анатоль Свидницький. Підручник не був надрукований, але став своєрідним гаслом в боротьбі за повернення української мови. Проблема збереження давніх традицій, нагальна потреба у кадрах національного духівництва була гостро поставлена в романі Свидницького „Люборацькі”. Твір став свідченням сучасника про життя і запити духівництва на Поділлі [10].

Важливою подією в церковному житті Поділля стало святкування століття Подільської єпархії. Урочистості з цього приводу відбувалися у багатьох містах Східного Поділля: Брацлаві, Немирові, Тульчині, Могилеві, Шаргороді. Саме ці міста відвів єпископ Дмитро за кілька тижнів до визначеного терміну – 13 травня 1895 р. [7, 5]. Але головні святкування по відзначеному ювілею відбулись в Кам’янець-Подільському. Саме сюди з’їхались представники подільського

духовенства від усієї єпархії. Прибули не тільки духові особи, але й світські: міські голови, мирові посередники, деякі проводирі дворянства, інтелігенція [7, 42]. Історико-статистичний комітет Подільської єпархії видав у 1897 р. VIII-й випуск „Трудов Подольского историко-статистического комитета”, присвячений століттю від заснування Подільської єпархії. Видавництво книги було ініційовано архіпастирем Іринеем. В цій книзі були зібрані короткі описи приходів і церков Подільської єпархії.

Серед славної когорти діячів подільського духівництва помітне місце належить вірному сину українського народу єпископу Антонію Гриневичу. Народився він 23 листопада 1875 р. в с. Білоуівці Гайсинського повіту в сім'ї повітового священика [4, 59 – 60]. Вчився в Кам'янець-Подільській духовній семінарії та Київській духовній академії. В 1897 р. був висвячений на священика і одержав призначення заступником настоятеля собору м.Балти і законовчителя у міських школах. Вже в зрілому віці А.Гриневич писав в своїй автобіографії: „З великим зворушенням завжди згадую простий віруючий селянський народ, його віру дитячу і ширу, та довір'я до тих, хто звертається до нього во ім'я Христове”. З 1892 р. в „Подольских епархиальных ведомостях” Гриневич почав друкувати нариси з українського церковного життя. Через деякий час його статті вміщуються в Кам'янецькій газеті „Подолія”, у київській газеті „Рада” та „Трудах”, Історико-Археологічного товариства Поділля, редагованих Ю. Сіцинським. З 1905 р. його діяльність розгорнулася ще ширше. Духівництво Балтського повіту у 1907 р. обрало Гриневича послом до Державної Думи, в якій він став одним з найактивніших членів. Гриневич писав статті на захист церкви й культури України, публікував їх у газеті української фракції Державної Думи „Рідна справа”, та в передових російських газетах [3, 59].

Важливою подією в церковному житті подолян стало видання перекладу українською мовою Євангеліє. При підготовці до друку основним був текст П.Моргачевського, залучили також переклад П. Куліша і М. Лободовського. Синод 12 березня 1905 р. редактором перекладу призначив єпископа Парфенія, який організував перекладацьку комісію з професорів духовної семінарії та деяких шкіл у складі 6 осіб, які добре знали українську та інші мови. Членами комісії стали: протоієрей Ю. Сіцинський, К. Стиранкевич, Н. Бичківський, А.Неселовський, С. Іваницький та інші. Підготував текст для зачитання комісії Ю. Сіцинський.

Одночасно для правописної та філологічної редакції перекладу було утворено комісію при Академії наук у Петербурзі. Керівниками її стали А. Шахматов і Ф.Порш, до неї входив і О. Лотоцький [3, 58].

Як бачимо подільське духівництво не знало того болючого процесу асиміляції, через яке пройшло наше духовенство по інших частинах України. Тут воно не було таким психологічно і морально підупалим, як у інших місцях імперії. Таким чином у середині XIX – на початку XX ст. православна церква відіграла досить значну роль в житті подолян. Окрім своєї традиційної діяльності служіння Богу, проповідування християнських ідей – церква ставала і організатором духовно-церковного життя на національних традиціях у парафіях Східного Поділля.

1. Баженов Л. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. – Кам'янець-Подільський, 1993.

2. Зінченко А. Благовістя національного духу /Українська церква на Поділлі в першій

третині ХХ ст. – К., 1993.

3. Лисий А. Нариси історії Подільської (Вінницько-Брацлавської) Єпархії. 1795 – 1995. – Вінниця, 1995.

4. Опря А. Антоній Гриневиц – священик-патріот // *Тези доповідей 15-ї Вінницької історико-краєзнавчої конференції*. – Вінниця, 1996.

5. Гудзевич А., Поліщук В., Крищенко С. Нове про Ю.Сіцінського // *Тези доповідей 11-ї Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції*. – Вінниця, 1992.

6. Василів Є. Коли і при яких обставинах український народ вперше почув Святе Євангеліє рідною мовою // *Українське православне слово*. – 1987. – №6-7.

7. Празнование столетия Польской епархии. – Каменец-Подольский, 1895.

8. Лотоцький О. Спомин минулого. – Варшава, 1932. Ч.1. (Про Поділля періоду 1870 – 1900).

9. Подольский Свято-Троїцький православний народний календарь (месяцеслав). – Каменец-Подольский. – 1911.

10. Свидникий А. Люборацькі: Сімейна хроніка. Роман. – К., 1984.

В. Скуртач

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВСЕРОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЦУКРОЗАВОДЧИКІВ (1897 – 1918 РР.)

Важливе значення для становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи (селекції і насінництва цукрових буряків) відіграло Всеросійське товариство цукрозаводчиків, яке своєю діяльністю і накопиченим досвідом в організації бурякоцукрового виробництва зробило помітний внесок в організацію буряківництва (покращення якості буряків, здешевлення вартості виробництва цукру) як Російської імперії, так і України.

В публікаціях таких вчених-аграріїв, як С.Л. Франкфурт, С.І. Городецький, І.Г. Дирда, О.І. Душечкін, М.А. Бунге, С.М. Богданов висвітлювалися актуальні питання, які стосувалися покращення вирощування цукрових буряків, описувалися дослідження стосовно цукрових буряків, ефективність їх застосування в тих чи інших ґрунто-кліматичних умовах. Однак у цілому питання історії становлення та розвитку Всеросійського товариства цукрозаводчиків і досі є маловивченим. У зв'язку з цим автор статті ставить за мету розглянути історичні аспекти діяльності Всеросійського товариства цукрозаводчиків. Об'єктом дослідження є Всеросійське товариство цукрозаводчиків (1817 – 1918 рр.), а предметом – безпосередня діяльність Всеросійського товариства цукрозаводчиків та її значення для розвитку цукрової промисловості в Україні.

Виникнення і діяльність мережі дослідних полів Товариства відповідали нагальним економічним умовам, покращення насінневого матеріалу, підвищення якості буряків тощо. Всеросійське товариство цукрозаводчиків було засноване в травні 1897 р. Керівником Товариства до кінця існування цієї структури був професор Соломон Львович Франкфурт. Основними напрямками і завданнями діяльності Товариства були: розширення збуту цукру; покращення якості бурякової сировини; здешевлення вартості виробництва цукру; застосування нових підходів в селекційно-насіневій роботі.